

TÜRK DÜNYASI TARİH ÇALIŞMALARINDA HALK İNANÇLARININ ÖNEMİ

Dr. Yaşar KALAFAT

Halk İnançları, halkın yaşadığı gerçek dinî hayatını yansıtır. Onlar dünyanın her yerinde ve tarihin her döneminde, resmî din, kitabi din, güzidele-
rin temsil ettiği dinden muhteva ve mahiyet itibarıyla bir hayli farklıdır. Halk inançlarının bu özelliği onların tarih çalışmalarında kaynak olmalarını sağlamaktadır. Tebliğ konumuzun Tarih Çalışmaları-Halk İnanıcı ilişkileri olarak seçilmesinin sebebi de budur.

Milletlerin tarihleri, kültür katmanlarından meydana gelmişler ise, dinler her dönem ve her zeminde kültürlerin asli unsurları olmuşlardır. Dinî tabakalaşma, kültürel tabakalaşma kadar eski ve o derece ehemmiyetlidir. Zira, dinler ilk toplumlarla birlikte var olmuşlardır. Toplumlar millet olmadan evvel de dinler vardı. Milletlerin dinî ilk bakıyaları, onlardan günümüze gelen en eski izleridir. Bu izleri günümüzden geçmişe, halk inançlarında takip edebiliriz. Tarih çalışmalarında, halk inançlarının önemi buradan kaynaklanmaktadır.

Bu kısık girişe, halk inancı tanımını da eklemek istiyorum. Nedir halk inancı? Tamamen din olmayan ve dinin tamamen dışında kalmayan halk inancı, bu yönü bakımından dinin halka göre algılanış ve hayata geçiriliş biçimidir. Bu özelliği ile halk inancı konusu, halkların tarihi inançlarını da az-çok yansıtır. Sürekli yenilenmekle birlikte, kökleri ilk inanç sistemlerine kadar ulaşırlar. Bu karakterleri ile halk inançları, elimizdeki yaşayan canlı malzemelerdir. Arkeolojik malzemeler örneklerde etnografik malzemeler müzelerde bekleyebilir. İnanç muhtevalı kültürel malzememiz çeşitli tehditlere maruzdur.

Türk tarihinin veya Türklüğün tarihinin başlangıç noktasının tesbiti söz konusu olacak ise, muhtemelen bu tarih Türklerin ilk inançlarının tarihi ile yaşıt olacaktır. Bu tarihten günümüze Türk tarihinin serüveni, belki de Türklerin ilk dinleri ile son dinleri arasındaki süreci kapsayacaktır.

Henüz Türk adının mistik muhtevası aydınlık kazanmamış iken, Türk adının çıkış şekli ve sebebi bilinmiyor iken, halk inançları çalışmaları bizi bu karanlığın aydınlanmasına götürebilir.

"Türk Adı" ile ilgili olarak da halk inançları eksenli yapılabilecek açıklamalarımız olmalı. Halk inançları verileri Türk adının Türk Ata diye bilinen ulu bir kişiden kaynaklandığını gösterir niteliktedir. Bu konuda derlenilmiş halk inançları muhtevalı elimizde bir hayli malzeme var. Biz Anadolu, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan'dan yeterince netleşmemiş olsa da, "Türk Ata"ya dair halk inançları derledik. Şüphesiz bu tesbitler Türk Onamastik ve secere bilgileri ile teyit edilmelidir.

Üzerinde durduğumuz anlamda "Türk" Türk adının klasik lügat manası veya bu kelimenin etimolojik tahlili ile ilgili değildir. Münasebeti olsa da, biz farklı anlamda Türk'ten, Türk adının mistik muhtevasından bahsediyoruz. Türk adının ilahî boyutunun irdelenmesi ile, Türk Siyasî-Kültür birliğinin neler kazanacağı, ihmal edilmesi halinde, bu alanda neler kaybedebileceği üzerinde evvelce muhtelif vesilelerle duruldu. Tekrardan kaçınmak istiyorum. Türk adına mistik verilerden hareketle bir kutsiyet kazandırılması, şüphesiz altı

doldurulması gereken bir başlıktır. Bizim bu konuda da mütevazî denemelerimiz olmuştur. Ancak yeterli olmadıklarımızın bilincindeyiz.

Türk kelimesinin bizim tercihimiz olan anlamı türemek fiilinden gelmektedir. Kelimenin doğru anlamı Töre denilen sisteme uyan kimse demektir. Eski Türk hayatında döre'nin ciddi ve tayin edici bir sistem olduğunu kitabeler, Kaşgarlı Mahmut, Yusuf Has Hacıp gibi ana kaynaklardan biliyoruz. Dönemin Türk inancında Tanrı kaadirdir, diridir ve yarattığı her şeye gücü yeter. Gerçek Töre'yi koyan da O'dur. Töre'nin olduğu yerde Kut'un bulunması kaçınılmazdı. Kut ise, Tanrı ile insan arasında kurulan ilişki sonucu zuhûra çıkan bir değerdi. (Dr. Sait Beşer, Yahyâ Kemal'de Türk Müslümanlığı, İstanbul 1998) İnanca göre Tanrı turettileri için bir nizam koyuyor, buna Töre deniyordu. Töre'nin hükümlerine uyan kimse ise, Tanrı'dan Kut alıyordu. İşte Türk, Töre'ye uyararak Tanrı'nın her türlü ihsanına hem kafa, hem gönül, hem de maddî dünyâ nimetlerine, yâni Kut'a kavuşmuş kimsenin sıfatıydı. Yani felsefî platformda Türklük, belli bir ahlâka ulaşmak şartına bağlı olarak kazanılan bir değer hükümündeydi. Bir ırk adı değil; bir dünyâ görüşüne, yâni Töre'ye bağlılığı ifade eden bir kavramdı. Türk denilen kimse aklını kullanarak hikmete ermiş olardı.... Bu seviyeye erişen kimse kut kazanmış, gönlü pişmiş ve Töre vaz'etme noktasına varmıştır. Kut, her yerde mevcut olduğuna inanılan Kök Tengri'nin tecellilerine derece derece ulaşmak demektir. Kut, kaynak itibâriyle Tanrı'dan olup hayâtın her anında ve dünyânın her yerindedir... Muhammediyet'ten evvel ortaya konan bir anlayış çerçevesinde oluşan Türk kimliğinin; son dinimiz'in kabûlünden sonra da özü bakımından sürdüğünü görmekteyiz. (Dr. Sait Başer,

Yahyâ Kemal'de Türk Müslümanlığı, İstanbul 1988)

Bazı tesbitlere göre "Tanrı buyrukları evrensellikten çıkarılıp Musevilik, Yahudi millî dinine dönüşmüştür.... Protestanlık genel planda Kuzey Avrupa milletlerinin millî dil ve kültürünün kurtuluş hareketidir. Milli Kilisenin kuruluşu Batıda Vatikan Doğuda Grek Patrikliğinin sömürüstünden, despotizminden kurtuluş hareketidir. Bağımsız Gregoryan Kilisesi de Ermeni milletinin manevi, kültürel koruma zırhı olmuştur. İsrail kavmine hitap eden peygamberlerin İlahî vahyi, semavî tebligatı İbraniceden başka bir dilde almış olmalarını düşünmek akla uygun olmaz" şeklindedir. (Muzaffer Özdağ, İslâmî Değerlerin Geleceği, Ankara, 1997, Sh. 274-276) Bu aktarmalarla muradımız Türklere ilahî tebligatın Türkçe yapılmış olduğuna dair inancımızı vurgulamaktır.

Konuyu değiştirmeden demeliyim ki, "Buyur" ettiğimiz Türklüğün sıradan bir kavim, ırk ve millet olmaktan öteye bir içeriği olmalı. Bu içerik tesbit edilip izahı yapılmalı. Bizce Türklüğün böyle bir özelliği vardır ve bu özellik yaşayan İslamın ruhuna aykırı değildir. Zira yapılmak istenilen haşa İslama alternatif arayışı değildir.

Tarih çalışmalarında; destanların, efsanelerin menkıbelerin önemi inkar edilemez iken, mitolojik boyutu belirlenilmemiş millî tarih çalışmalarının, ortak bir başlangıç noktalarının olmayacağı açıktır. Ortak mitolojik zemini tayin edilmemiş tarihi araştırma çalışmalarından bir değil bir çok millî tarih türeyebileceği de gayet tabidir.

Türk medeniyeti itibariyle halk inançları, Türk tarihinin her döneminde ciddi araştırma konusu olmuşlardır. Bu konuyu farklı başlıklar altında ele almak gerekir ise;

Halk İnançları-Misyoner Faaliyetleri

Halk inançları milli araştırma merkezlerimizde yeterince incelenemedikleri için, tarihte ve günümüzde yabancı halk bilimcilerin araştırmaları onların milli bünyeye müteveccih çalışmalarına vasat teşkil etmiş misyonlarının uygulanmasını kolaylaştırmıştır.

Halk inançlarının iyi bilindiği Ahmet Yesevi döneminde Türk-Islam misyoner tipi oluşmuş, bu donu giyinen Ahmet Yesevi dervişleri misyonlarını Uluğ Türkistan'dan alıp Türk Dünyasına taşımışlardır.

Halk İnançları-Resmi İdeoloji İhtilafı

Türk Medeniyet Tarihinin muhtelif dönemlerinde, halkın inançlarını iyi irdeleyip tanımayan yönetimler, halkı karşılıklarına "dinî bölücü", "irticaî hareket", "dinî ayaklanma" olarak almak zorunda kalmıştır. Bu tür dönemler medeniyetlerin akamete uğramalarına yol açabilmiştir. Hazırlıklı yönetimlerin bu tehditleri atlatması çok kolay olmuştur.

Kültür Kaynağı Olarak Halk İnançları

Medeniyetlerin kaynağı kültür, kültürlerin kaynağı halk kültürleri ise, Halk Kültürünü oluşturan unsurlardan birisi de Halk İnançları kültürüdür. Güzideler tarafından tasnif ve tefrik edilmeye muhtaç olsalar dahi, onların millîlik özellikleri vardır. Yabancı kültürlerin millî kültürleri istilasında güvence kaynağıdır.

Konuyu değiştirmeden evvel yaşayan Semavî veya kitap ehli dinlerden hareketle de izah edebiliyoruz. Yaşayan İslâm bize göre bir olan Allah'ın bir olan dininin Muhammediyat diyebileceğimiz son ve en tekamül etmiş halkasıdır. Hz. Adem'in Akaidi ile başlayan bu sürecin

Nuh'un oğullarından Hz. Yasef'den Hz. Türk'e geçen ilahî boyutu, muhtemelen Türk adının bir kavme ad olmasına vesile oldu. Ayrıntıdan kaçmak zorundayım. Hz. Türk'ün şeriatı, döneminde Türklüğün mahiyetini oluşturuyordu. Allah'ın tebligatları arasında haşa çelişki aranmayacağı malumdur. Buna göre evsafi belirlenen Türk, adeta zamanın insanı kamili idi.

Tekrar konunun özüne dönmek gerekir ise yaşayan anlamı ile islamiyet; nice bir tebligatçı ve onların tebligatlarına iman edilmesine amirdir. Bu din hiçbir kavmin uyarıcısız bırakılmadığı ve uyarıcısı olmayan kavmin hesaptan ve azaptan azat olduğu hükmünü içerir. Her kavme kendi dilinden hitap eden tebligatçıların gönderildiği ilahî hükmünden hareketle Türkçenin ilahî tebligat dili olabileceği sonucuna gidebilir miyiz? Türkçenin çıkıp ve yayılışı dil teorilerinden birisi olan din teorisi bize yeni ufuklar açabilir mi?

Konuyu bağlarken diyebiliriz ki, Türk Medeniyeti tarihinin bugününden geçmişine ve geleceğine giden yolda halk inançları çalışmaları önemli bir köprüdür. Bugünün medeniyet verileri itibarıyla bu köprünün duyduğu onarım ihtiyacı ayrı bir gerçek ve ayrı bir araştırma konusudur. Bu köprüyü tehdit eden unsurlar arasında son dönemde Türkiye'de tekrar boy vermeye başlayan ideolojik yaklaşımlar vardır. Ruh madde ilişkilerini materyalist bir yorumla ele alan bu çevre halk kültürünün alanını da, "din kullanılarak çıkarıcılık yapmak" teşhisi ile köreltmek istemektedir. Bütün fikirler hürmete layıktır. Farklı düşünceler zenginlik ürtüdür. Biz ise, bu açıklamayı, mevcut fikrî yapılanmayı açıklamak için belirttik ve görüşlerimizi açıkladık.